

Ulaş Karakoç – Alp Yücel Kaya (der.)

İktisat Tarihinin Dönüşü: Yeni Yaklaşımlar ve Tartışmalar,

İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, 424 s., ISBN 978-9-750-53023-4.

2010’larda yayınlanan Daron Acemoğlu ve James A. Robinson’ın *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty* (2012) ve *The Narrow Corridor: States Societies and Fate of Liberty*’si (2019) ve Thomas Piketty’nin *Capital in the Twenty-First Century* (2014) ve *Capital and Ideology*’si (2019) gibi kitaplar, farklı anlayışlardan gelseler bile, iktisat tarihi çalışmalarını tekrar gündeme getirmiştir.¹ Bu alanda köklü bir geleneğe sahip olan Türkiye’de de iktisat tarihi temelli çalışmaların son dönemde arttığı görülmektedir. Humboldt Üniversitesi’nden Ulaş Karakoç ve Ege Üniversitesi’nden Alp Yücel Kaya’nın derlediği *İktisat Tarihinin Dönüşü Yeni Yaklaşımlar ve Tartışmalar* kitabı dünü ve bugünüyle Türkiye, Avrupa ve Amerika yazınındaki iktisat tarihçiliği tartışmasının yanında Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi özelinde yurt içi ve yurt dışındaki Türkiyeli araştırmacıların hangi konulara odaklandığını ve çalışmalarını hangi metot ve tartışmaları kullanarak bu yazına eklediğini ortaya çıkartmaya çalışıyor.

Kitap bir önsöz, bir söyleşi ve on bir makaleden oluşmaktadır. Önsözde Ulaş Karakoç ve Alp Yücel Kaya dünya ve Türkiye’deki iktisat tarihi yazınına değerlendirirken kitaptaki makalelerin bu yazının neresinde durduğunu da tartışmaktadırlar. Karakoç ve Kaya iktisat tarihiyle ilgilenen tarihçi ve iktisatçı akademisyen adayları için geniş bir literatürün gözler önüne serer. Bunun yanında önsöz, sosyal bilimlerin iktisat tarihiyle nasıl ilişki içinde olduğunu ve kurulacak olası yeni ilişkilerin nasıl olması gerektiği üzerine bir tartışmayı da içerir.

Önsözün ardından okuyucular Karakoç ve Kaya’nın Prof. Dr. Şevket Pamuk’la yaptıkları söyleşiyi karşılaşırlar. Pamuk bu söyleşide 1960’lardan günümüze iktisat tarihi yazımında dünyada ve Türkiye’de meydana gelen değişikliklerden bahseder. Söyleşinin ilk bölümünde dünyadaki iktisat tarihi yazımının genel trendleriyle ilgili bilgiler bulunur. Siyasal iktisat, kurumsal iktisat yazımındaki

1 Thomas Piketty’nin *Capital and Ideology* kitabı haricindeki diğer kitaplar Türkçeye kazandırılmıştır: Daron Acemoğlu ve James A. Robinson, *Ulusların Düşüşü Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*, çev. Faruk Rasim Velioğlu, (İstanbul: Doğan Kitap, 2013); Daron Acemoğlu ve James A. Robinson, *Dar Koridor Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği*, çev. Yücel Taşkın, (İstanbul: Doğan Kitap, 2020); Thomas Piketty, *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*, çev. Hande Koçak, (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2014).

yenilikler ve tartışmalara eğilen Pamuk kliometrinin iktisat tarihi yazımındaki öneminden de bahseder. Söyleşinin ikinci kısmında Pamuk Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan 2014 yılında *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi* ve 2018 yılında Cambridge University Press'ten çıkan *Uneven Centuries Economic Development of Turkey since 1820* adlı kitapları üzerinden Tanzimat'tan günümüze Türkiye'nin ekonomik tarihiyle ilgili yorumlarının yanında bu kitaplarda geliştirdiği argümanların hangi ölçütler üzerinden kurduğunu da anlatır.

Yücel Terzibaşoğlu ve Alp Yücel Kaya'nın yazdığı *19. Yüzyılda Balkanlar'da Toprak Rejimi ve Emek İlişkileri* isimli makale imparatorluğun 19. yüzyılda giriştiği reformların Balkanlar'daki üretim ve emek ilişkilerini nasıl değiştirdiği üzerine yoğunlaşır. Çiftlik tartışmasıyla erken dönemdeki köylü, çiftçi ve ortakçılık kategorilerindeki düzenin nasıl oluştuğunu gösteren Terzibaşoğlu ve Kaya bu konunun 19. ve 20. yüzyıl ayağı için geniş bir arşiv malzemesi kullanır. Makalenin argümanı kısaca şöyle özetlenebilir: 19. yüzyıl reformlarıyla köylü, çiftçi ve ortakçılar ellerindeki topraklar için mülkiyet haklarına kavuşurlar. Fakat bölgedeki büyük toprak sahipleri borçlandırma ve elde ettikleri idari yaptırımlarla bu insanları toprağa bağlarlar. Bu sömürüden kurtulmak isteyen hayvancılığa yönelmeye başlayan köylü, çiftçi ve ortakçılar kimi zaman bu durumun değişmesi için isyan çıkarırlar. Ancak bu durum imparatorluğun sonuna kadar devam eder. Terzibaşoğlu ve Kaya'nın çalışmasının önemli tarafı imparatorluk bürokrasinin kanunlar, layihalar ve yerel meclisler aracılığıyla bu sömürü düzeninin devam etmesine, hatta derinleşmesine, katkıda bulunmasıdır. Makale son noktada bu bilgileri iktisat tarihi açısından konumlandırmaya çalışır.²

Özgür Burçak Gürsoy *20. Yüzyılda Tarımda Dönüşümün Ana İzlekleri* adlı makalesinde Cumhuriyet tarihinin 4 farklı döneminin içinde (1923-1947;1947-61;1961-1980;1980-günümüz) Türkiye'de tarımın genel ekonomi içindeki payının nasıl gerilediğini ve tarımsal dönüşümün nasıl gerçekleştiğini anlatır. Özel olarak, kendi çalışmalarıyla bağlantılı biçimde, Türkiye'deki Tütün politikasını TEKEL üzerinden değerlendirir. Makale boyunca Gürsoy Türkiye tarımının geçirdiği radikal dönüşümün ve tarımdaki bölgesel farklılıkların ülkenin yaşadığı ekonomik-siyasal-sosyal süreçlerin bu dönüşümü etkilediğini ve bu değişikliklerin derinlemesine araştırılması gerektiğini belirtir.

2 Makalenin yazarlarından Alp Yücel Kaya benzer konuyu Balkanlardaki servet birikimi üzerinden de tartışır: Alp Yücel Kaya, "Balkanlar ve Batı Anadolu'da İlk Birikimin Gelişimi (1839-1914)", *Devrimci Marksizm*, 45-46 (2021), s. 11-66.

Ulaş Karakoç *Dünyada ve Türkiye’de Geç Sanayileşme* makalesinde benzer konuda iki ana ekseni takip eder: Birinci ekseninde dünyada sanayileşme literatürünün nasıl geliştiğini ve dönüştüğünü geniş bir ikincil kaynak taramasıyla okuyucuya aktardıktan sonra Türkiye’nin sanayileşme tarihini kısa bir kesitini aktarır. Makalenin ikinci ekseninde büyük depresyon sonrasında Türkiye ve Mısır’daki erken sanayileşmenin nasıl gerçekleştiği üzerine yaptığı çalışmanın hangi veri setine dayandığını açıklayan Karakoç kendi data-setini nasıl hazırladığını ve bu setten elde ettiği verilerin Mısır gibi bir ülkeyle karşılaştırıldığında önümüze ne gibi fırsatlar çıkaracağını açıklamaya çalışır.

M. Erdem Kabadayı *20. Yüzyılda Türkiye Ekonomisinde Mesleki Yapısal Dönüşüm* isimli makalesinde Cumhuriyet dönemindeki mesleki dönüşümü nüfus sayımlarını kullanarak anlamlandırmaya çalışır. Mesleki dönüşümle ilgili Avrupa’daki literatürün nasıl oluştuğunu inceleyen Kabadayı geç Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne iktisat tarihi yazımındaki sanayileşme ve mesleki yapıdaki dönüşümle ilgili literatürü tartışır. Makalede kaynak olarak kullanılan nüfus sayımlarından elde edilen bilgilerin nasıl toplandığı, hangi metodolojiyle bu kaynaklara bakıldığı ve kaynağın sağlayıp-sağlayamadığı bilgileri tartışan Kabadayı elindeki malzemeyi mesleki dönüşüm çerçevesinde analiz eder. Makalesinin sonunda ise mesleki dönüşümle ilgili datanın daha rafine biçimde dizayn edilebilmesi için vilayet ve alt birimlerinde bulunan mesleki data bilgisinin dijitalleştirilmesi gerektiğini belirtir.

Özdeniz Pektaş *Emek Tarihi: Özgür Olmayan Emek Tartışmaları* makalesinde emek tarihinin önemli konularından birisi olan özgür olmayan emek kavramını kuramsal biçimde tartıştıktan sonra Türkiye’deki özgür olmayan emek tartışmalarıyla ilgili önemli bilgiler verir. Pektaş bu makalesinde kullandığı Marksist teorik malzemeyi kendi makalesine direkt bir destek olarak kullanmak yerine bu teorilerle tartışma içine girer. Bu tartışmadan sonra hapishanelerdeki özgür olmayan emeğin, devletin kapitalist sistemin lehine yaptığı hukuki düzenlemelerle, kapitalist sermaye için nasıl sömürü aracı haline getirildiğini detaylıca tartışır.

Hülya Canbakal *Erken Modern Dünya ve Osmanlı Topraklarında Servet ve Gelir Dağılımı* adlı makalesinde birbirine bağlı üç farklı anlatı kurar. Birinci anlatıda literatürde hem günümüzde hem de erken modern dönem için üretilen servet ve gelir dağılımındaki eşitsizlikle ilgili tartışmaların nasıl geliştiğini erken modern dönemi vurgulayarak anlatan Canbakal bu bölümde geniş bir İngilizce literatürü okurun kullanımına sunar. Makaledeki ikinci anlatı ise Osmanlı

İmparatorluğu'ndaki eşitsizlik literatürünün 18. yüzyıla kadarki tartışmasıdır. Makaledeki son anlatıda Canbakal kendi projesindeki verilerden elde ettiği sonuçları tartışmaya açar. İmparatorluktaki 7 bölgenin (Manastır, Manisa, Bursa, Kayseri, Antep, Trabzon ve Diyarbakır) terekelerinden elde edilen rakamsal bilgilerle oluşturulan veri setini Gini katsayısıyla analiz eden ve bölgeler arası gelir ve servet eşitsizliğiyle ilgili veri tabanı oluşturmaya çalışan Canbakal daha isabetli analizlerin yapılabilmesi için data-madenciliğinin de kullanıldığı büyük projelere ihtiyaç duyulduğunu belirtir.

Onur Yıldırım *Piyasalar ve Kurumlar: Esnaf Loncaları* makalesinde Osmanlı piyasalarının kontrol mekanizmalarından birisi olan loncaları iktisat tarihi çerçevesinden inceler. Makale Avrupa, Avrupa-dışı ve Osmanlı'daki lonca örgütlenmesiyle ilgili çalışmaları geniş biçimde değerlendirir. Bunların yanında Yıldırım bu konuda kendi ve diğer meslektaşlarıyla yaptığı çalışmalar üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'ndaki lonca örgütlenmesinin içindeki sorunları tartışır.

Pınar Ceylan *Osmanlı Terekelerinden Fiyat Tarihine İlişkin Bazı Gözlemler* makalesinde terekelerden gelen verilerle Osmanlı'daki fiyat hareketlerine bakmayı amaçlar. Bu çalışmasında ilk olarak veri setini sağladığı terekeleri İngiliz miras dökümleri, vasiyetnameler ve miras yönetim belgeleriyle karşılaştırarak açıklayan Ceylan hem bu iki kaynağın benzer ve farklı yönlerini hem de bu kaynaklar kullanırken araştırmacının hangi noktalarda dikkatli olması gerektiği üzerine bir tartışma yürütür. Daha sonra makalede Osmanlı tarihin özelinde fiyat tarihi açısından hangi çalışmaların yapıldığı anlatılır. Ceylan 1660-1840 yılları arasında Üsküdar, Manisa, Gaziantep ve Trabzon mahkeme sicillerindeki 762 defteri inceleyerek buğday (İstanbul, Manisa ve Gaziantep), bakır (Manisa, Trabzon ve İstanbul) ve tekstil ve buğday (Manisa) fiyatlarındaki dalgalanmalara bakar. Makalede Şevket Pamuk'un yayınladığı vakıf muhasebe defterlerindeki buğday fiyatlarındaki dalgalanma verisiyle Ceylan'ın Üsküdar sicillerinden topladığı fiyatlardaki dalgalanma verisinin benzerliği birincil kaynakların birbiri üzerinden referanslanmasına güzel bir örnek oluşturur. Ayrıca Ceylan Trabzon sicillerinden topladığı bakır fiyatları verisini Amsterdam'daki bakır fiyatlarıyla kıyasladığında fiyatlardaki artış ve azalışlardaki birlikteliğe de dikkat çeker. Ceylan terekelerin sağladığı farklı verilerin gösterdiği rakamsal artış ve azalışların arkasındaki sebeplerin daha derin bir araştırmayla ortaya çıkarılması gerektiği görüşündedir.

Seven Ağır'ın *Osmanlı İmparatorluğu'nda Mülkiyet Hakları Kurumları* makalesini iki parçada inceleyebiliriz. Yeni kuramsal iktisadın mülkiyet ilişkilerini

nasıl değerlendirdiğiyle ilgili geniş bir İngilizce literatür yazar tarafından detaylı bir şekilde tartışılır. Bu tartışmanın yanında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mülkiyet ilişkileri Avrupa literatürüyle beraber düşünür. Ağır, sonuç olarak Avrupa kuramsal iktisadi yazınındaki verilerle Osmanlı İmparatorluğu'ndan elde edilen verilerin disiplinlerarası bir perspektiften okumanın elimizdeki bilgileri daha farklı mecralara taşıyacağı görüşündedir.

Boğaç Ergene *Osmanlı Hukuk Tarihine Niceliksel ve Ekonomik Yaklaşımlar* makalesinde kadı sicillerindeki bilgilerden elde edilecek verilerin niceliksel incelemesinin yanında bu bilgilerin hangi ekonomik ve hukuki teorilerle daha anlamlı hale gelebileceğini tartışır. Makalesine sicillere farklı şekilde bakan çalışmaları değerlendirerek başlayan Ergene sicillerdeki bilgilerin kısıtlılığının yanında şimdye kadar sicillerden elde edilen bilgilerin bütünsel bir analize tabi tutulmadığından bahseder. Ergene sicillerdeki niceliksel ve ekonomik bilgilerin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı hukuki modellemelerin (burada tanıtılıp tartışılan Priest ve Klein modeli gibi) de kullanılabilirliğini tartışır.

Eyüp Özveren *İktisat Tarihçilerinin Görgüsü Bilgisi; ya da İktisat Tarihi Eğitim-Öğretiminde Ders Kitapları* adlı makalesi birkaç katmandan oluşmaktadır. Makalenin bir katmanı Türkiye'de iktisat tarihi eğitimin tarihçesini verir. Özveren lineer bir anlatı takip etmektense iki ana kültürün (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ve ODTÜ-Hacettepe) nasıl oluştuğunu ve hangi sebeplerle kendi sistemlerini kurduklarını analiz eder. Sonra gelen iki katmanda İngilizce ve Türkçe iktisat tarihi kürsülerinde okutulan iki farklı kitaba (Rondo Cameron ve Larry Neal'ın *A Concise Economic History* ve Mesut Küçük Kalay'ın *Dünya İktisat Tarihi*) odaklanıp kitapların Türkiye iktisat tarihi eğitimindeki avantajlarını ve dezavantajlarını detaylıca inceler. Makalenin son bölümünde Özveren Türkiye'deki iktisat tarihi kürsülerinde nasıl bir eğitim ve öğretim sistemimin takip edilmesi gerektiğiyle ilgili yorum ve önerilerini paylaşır.

Tanıtmaya çalıştığım bu kitap okuyucuya erken modern Osmanlı'dan günümüze iktisat tarihinin farklı konularındaki çalışmaları gözler önüne sermektedir. Kitaptaki yazarların birçoğu Avrupa ve Amerika'daki güncel iktisat tarihi tartışmalarıyla ilgili çok geniş bir literatürü birbirleriyle ilişkilendirerek değerlendirir. Ancak bu yazarların yakındığı en temel problem kendi ilgilendikleri alanlarla ilgili bütüncül veri setlerinin olmayışıdır. Bu nokta, Osmanlı arşivi bağlamında üzerinde düşünülüp tartışılması gereken bir konudur. İktisat tarihinin kullandığı analizler için bu tür veri kopukluklarının araştırmacıyı zora sokacağı muhakkaktır. Ancak

KİTÂBİYAT

rakamların yanında rakamsal olmayan arşiv ve arşiv dışı malzemenin ortaya çıkacağı analiz imkanları, tıpkı E. P. Thompson ve Thomas Piketty'nin yaptığı gibi, serilerdeki kopuklukların anlamlandırılması için bir fırsat da yaratacaktır. Diğer taraftan kitaptaki literatür, data toplama ve datayı eleştirel analizle değerlendirme ve tartışma bilgisi iktisat tarihiyle ilgilenen genç kuşak öğrenci ve akademisyenler için paha biçilemez bilgiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sinan Kaya

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi